

Για την ιστορία του παρόντος

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΖΙΟΒΑΣ, *Η Ελλάδα από τη χούντα στην κρίση: Η κουλτούρα της Μεταπολίτευσης*, μτφρ. Ζωή Μπέλλα-Αρμάου, Γιάννης Στάμος, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 480

Του
ΚΩΣΤΑ
ΧΡΙΣΤΟ-
ΠΟΥΛΟΥ

Η ιστορικοποίηση της περιόδου που μάλλον καταχρηστικά πήρε στο σύνολό της τον τίτλο «Μεταπολίτευση» έχει ξεκινήσει εδώ και περισσότερο από μία δεκαετία. Στο πλήθος των μονογραφιών και των συλλογικών τόμων που εκδόθηκαν τα προηγούμενα χρόνια, ειδικά σε εκείνα της έντασης της οικονομικής κρίσης, διαφαίνεται το οριστικό «τέλος» μιας εποχής και η έναρξη μιας επόμενης. Τι νέο έρχεται να κομίσει το βιβλίο του Δημήτρη Τζιόβα; Την αξίωση για μια σφαιρικότερη αναδρομή σε αυτήν, η οποία θα αποφεύγει τους επιμερισμούς της ανάλυσης συγκεκριμένων εκφάνσεων της και της πλαισίωσης ορισμένων και μόνο πολιτικών ή άλλων συμβάντων που συνέβησαν κατά τη διάρκειά της. Τουτέστιν, στη θέση μιας, πιθανής, κατακερματισμένης αφήγησης τοποθετεί μια «πολιτισμική ιστορία της Μεταπολίτευσης», ικανή να σκιαγραφήσει ευρύτερα την «κουλτούρα» που τη συνόδεψε. Κύριο όχημα είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς τη διαμόρφωση της «ταυτότητας» ή, ορθότερα, των πολλαπλών «ταυτοτήτων», όχι στατικών και μονοδιάστατων αλλά διαρκώς μεταβαλλόμενων, αμφισχημών και, ενίοτε, αντινομικών.

Συνεπώς, μία από τις πρώτες θεωρήσεις που βρίσκονται εξ αρχής -θα λέγαμε «καταστατικά»- στο στόχαστρο του Τζιόβα είναι εκείνη που θέλει τις ταυτότητες να αναλύονται με βάση «πολιτισμικούς δεικνόμενους», οι οποίοι κατατρέχουν το ελληνικό παρελθόν. Απέναντι στη διαδομένη, όσο και «ανεπαρκή», «άκπαμπτη» ή αρκούντως στερεοτυπική δυαδική προσέγγιση, προτάσσει την πολυσημία των ταυτοτήτων που προκύπτει από τις διαρκείς και επαναλαμβανόμενες μεταβάσεις ανάμεσα στους δύο πόλους. Πράγματι, οι εν λόγω ωσμώσεις και υβριδισμοί δεν ανταποκρίνονται απλά στην πραγματικότητα αλλά επιτρέπουν τη διεξοδικότερη ερμηνεία της «μετάβασης της ελληνικής κοινωνίας στα χρόνια της Μεταπολίτευσης, από την πολιτισμική ομοιογένεια στην πλουραλιστική ετερογένεια» της διαπολιτισμικής πλέον Ελλάδας της «κρίσης».

Υπάρχει, όμως, κάποιο άλλο θεωρητικό «σχήμα» που υιοθετεί ο Τζιόβας για να αντικαταστήσει εκείνο του «πολιτισμικού δεικνόμενου», το οποίο θα τον οδηγεί σε θεωρητικά ασφαλή συμπεράσματα; Όχι. Κάτι τέτοιο ίσως θα τον δέσμιε σε (περί)οριστικές διατυπώσεις, που πόρρω θα απέχον από τη διαπίστωση των διαρκώς μεταβαλλόμενων ταυτοτήτων κατά το πέρασμα ορατά πέντε και πλέον ετών. Δεν πρόκειται, άλλωστε, για ένα χρονικό διάστημα με τέτοια χαρακτηριστικά έτσι ώστε να συνιστά μια «ενιαία οντότητα», αλλά για μια περίοδο «ετερογένειας», «μεταβάσεων και πολιτισμικής αμφιθυμίας» (σ. 37-39). Ο συγγραφέας αρκείται σε σύντομους επιλόγους στο τέλος κάθε κεφαλαίου, που συνοψίζουν όσα προηγήθηκαν. Δεν προβαίνει σε αξιολογήσεις, είναι φειδωλός σε συμπεράσματα και εκτιμήσεις, όπως αρκετές από αυτές που ανακαλεί στο σύνολο του βιβλίου του.

Έτσι, καθώς υποδεικνύουν και οι τίτλοι των κεφαλαίων του βιβλίου, ο συγγραφέας εξετάζει μια σειρά από τέτοιες «μεταβάσεις», όπως, κατά σειρά «από την ομοιογένεια προς την αποδοχή της ετερότητας», «από την τυποποίηση στην ποικιλότητα», «από τα μονοφωνικά στα πολυφωνικά ΜΜΕ», «από τον οίκο στον δήμο» και «από τα αρχαία ερείπια στα ερείπια της κρίσης». Κι όλα αυτά για να περιγράψουν τις τύχες παλαιότερων δίπολων (λόγιο - λαϊκό, Ανατολή - Δύση κ.ά.) μετά το 1974, την αντιμετώπιση διαχρονικών ζητημάτων, μεταξύ άλλων της πρόσληψης του έθνους, της «αρχαιότητας» και της «μνημοϊστορίας», του μοντερνισμού και των «κανόνων» του, της γλώσσας, της θρησκείας και του ρόλου της εκκλησίας, της μετανάστευσης, του «εξευρωπαϊσμού» και του «ευρωσκεπτικισμού» ή του «εκσυγχρονισμού». Αγγίζει επίσης και άλλα που έκαναν την εμφάνισή τους με μεγαλύτερη δυναμική κατά τη μεταδι-

δακτορική περίοδο, όπως της κατανάλωσης, του φεμινισμού, της σεξουαλικότητας και των έμφυλων ταυτοτήτων, πολλαπλασιάζοντας την αίσθηση της πολιτισμικής ετερότητας και των αντιθέσεων. Δεν απουσιάζουν και οι αναφορές σε ζητήματα λογοτεχνίας, πλαισιωμένες όμως με άλλες, στη μουσική και τις κουλτούρες που τη συνόδεψαν και, κυρίως, στον κινηματογράφο, στον οποίο αφερώνει ένα ξεχωριστό κεφάλαιο. Ίσως διότι τα παραδείγματα που επικαλείται, αυτό του Θόδωρου Αγγελόπουλου και του Γιώργου Λάνθιμου, τον βοηθούν να επισημάνει κάποιες σημαντικές διαφοροποιήσεις στη φύση των αναπαραστάσεων της Ελλάδας, του τοπίου, της κοινωνίας και της ιστορίας της. Ας επαναλάβουμε, ωστόσο, πως τα παραδείγματα ουδέποτε υπήρξαν αθώα.

Όπως καταλαβαίνουμε, ο Τζιόβας δεν διστάζει να αναμετρηθεί με όχι ακριβώς οικεία του αντικείμενα, πάντοτε όμως μέσα από την αυτονομία που παρέχει το επιστημονικό «πεδίο» του. Η σχετική βιβλιογραφία είναι προφανώς εκτενέστατη. Κατορθώνει ωστόσο να την ελέγξει. Και πώς αλλιώς, στον βαθμό που επιχειρεί να γράψει μια «πολιτισμική ιστορία» για να διαγνώσει τα «βασικά γνωρίσματα μιας περιόδου», της «κουλτούρας» και των ταυτοτήτων της; Αναλαμβάνει ένα, ομολογουμένως, φιλόδοξο σχέδιο. Προβαίνει σε μια επισκόπηση των διαφορετικών λόγων των τελευταίων πενήντα ετών, παρακολουθεί τα στάδια της «πολιτισμοποίησης της πολιτικής», για να προσφέρει μια εικόνα αρκετών σύγχρονων στάσεων, ίσως ακόμα και για να εξηγήσει τις σημερινές τάσεις της πολιτικής αντιπροσώπευσης στην Ελλάδα. Όχι όμως στην προοπτική προσδιορισμού των χρονικών ορίων μιας περιόδου, του κλεισίματος μιας εποχής και της έναρξης μιας άλλης, με ασφαλώς διακριτά χαρακτηριστικά. Μοιάζει σαφώς η «τομή» που συνιστά η αποκατάσταση της δημοκρατίας. Αλλά πόσο εμφανής είναι η εξάντληση της επενέργειας των προεκτάσεων της, παρά τα απανωτά και καιρίας σημασίας συμβάντα της τελευταίας δεκαεπταετίας, ανάμεσα σε άλλα της κρίσης και της τρέχουσας πανδημίας;

Ενδεχομένως, ο όρος «Μεταπολίτευση» ονομάζει για το ελληνικό κοινό μια οριστικά παρελθούσα εποχή, ύστερα από την επαναλαμβανόμενη φιλολογία για το «τέλος» της. Σε πολλά σημεία το ίδιο κοινό διαβάζει ήδη γνωστά του πράγματα, κάτι που οφείλεται στο γεγονός πως το βιβλίο γράφτηκε στα αγγλικά, απευθυνόμενο στο διεθνές, όχι απαραίτητα επαρκώς ενημερωμένο για όσα διαδραματίστηκαν εδώ. Δικαιολογείται εξίσου και από την ελάχιστη χρονική απόσταση που μας χωρίζει από όσα ανακαλούνται σε αυτό. Σε πολλές περιπτώσεις, δημιουργείται η αίσθηση πως έχουμε μια πρώτη «ιστορία» της πρόσφατης «κρίσης». Θα σήμαινε όμως κάτι τέτοιο πως και αυτή έχει παρέλθει, πως έφτασε κιόλας η στιγμή της ιστορικής αποτίμησής της; Η χρονική εγγύτητα δεν επιτρέπει, ούτε σε εμάς ούτε στον συγγραφέα, να δώ-

σουμε μια -καταφατική ή αρνητική- απάντηση.

Σε κάθε περίπτωση ο Τζιόβας κατορθώνει να αφηγηθεί τα καθέκαστα με την απαιτούμενη κριτική αποστασιοποίηση. Μια «αποστασιοποίηση», ωστόσο, που δεν προϋποτίθεται κατά την ανάγνωση του βιβλίου. Είναι, μάλιστα, τόσο πρόσφατη η εμπειρία της υπό εξέταση περιόδου, ειδικότερα της «κρίσης», που μας βάζει στον πειρασμό να επιλέξουμε άλλα συμβάντα που θα ανατρέπουν την επιχειρηματολογία του συγγραφέα ή να σκεφτούμε τι λείπει, τι αποσιωπάται και σε τι δεν δίνεται η δέουσα προσοχή. Θα λέγαμε πως, κατά κάποιον τρόπο, είμαστε εμείς τα υποκείμενα της ιστορίας του Τζιόβα. Ποια είναι λοιπόν τα περιστατικά που διαμορφώνουν τις δικές μας στάσεις, τις δικές μας «ταυτότητες» και ποια η «κουλτούρα» που συνδιαμορφώνουμε; Ποιες οι κύριες αναπαραστάσεις και τι μπορεί να θεωρηθεί τεκμήριο για την ανάγνωση μιας τόσο πρόσφατης περιόδου, της οποίας το αναγνωστικό κοινό υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας; «Αποστασιοποίηση» και «εμπειρία» δεν έρχονται απαραίτητα σε σύγκρουση, καθώς η πρώτη μπορεί να προσδώσει ιστορικό βάθος στη δεύτερη, να ωθήσει σε κριτικές ανασκοπήσεις του άμεσου βιώματος. Όχι βέβαια στην κατεύθυνση της τελικής συναίνεσης ως προς την αποτίμηση των γεγονότων. Για κάθε ένα από αυτά δεν θα πάψουν οι έκκεντρες εκτιμήσεις και αφηγήσεις. Κάτι που δεν επιβεβαιώνει μόνο την υφιστάμενη πολιτισμική ανομοιογένεια των σημερινών ταυτοτήτων που περιγράφει ο Τζιόβας αλλά και το ανέφικτο της αναστροφής του πολλαπλασιασμού τους.